

що такий стан для неї є природним та єдино можливим. Щоб захистити її від маніпулятивного впливу, необхідно створити відповідні суспільні умови, за яких саме його виникнення буде недоцільним. Проте більшість сучасних ментальних технологій пропонують поверхневий захист від мовних маніпуляцій (захист від одних формалізованих конструктів за допомогою інших, не менш формалізованих і жорстких). Саме тому виявляється доцільним подальший аналіз методик захисту від сугестивного мовного впливу, пропонувані в психологічній та управлінській літературі, а також розробка таких підходів до використання мови в управлінні, котрі мали б на меті всебічний розвиток людини та її самореалізацію.

Бібліографічні посилання:

1. **Арсеньев А.С.** Машина и человек, кибернетика и философия. Ленинская теория отражения и современная наука / Арсеньев А.С., Ильенков Э.В., Давыдов В.В. – Москва, 1966. – С. 263-284.
2. **Грибак Л. П.** Гипноз рекламы (анатомия идеальной формы психической агрессии) / Л.П. Грибак // Прикладная психология. – 1999. – № 3. – 167 с.
3. **Ильенков Э.В.** К докладу о Спинозе. Драма советской философии / Эвальд Васильевич Ильенков (Книга – диалог). – М., 1997. – С. 170-195.
4. **Кара-Мурза С. Г.** Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза – М.: ЭКСМО, Алгоритм, 2008. – 864 с.
5. **Моль А.** Социодинамика культуры: Пер. с фр. / Предисл. Б. В. Бирюкова. Изд. 3-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 416 с.
6. **Московичи С.** Век толп. – М.: 1996. [Текст из хрестоматии Д. Я. Райгородского «Психология масс»] – Бахрах – М, 2010. – 592 с.
7. **Хайдеггер М.** Письмо о гуманизме. «Бытие и время» / М. Хайдеггер. – М.: «Республика», 1993. – 452 с.

УДК 1(091) (477)

О. Б. Гуцуляк

Центр Сходу і Заходу «Мезосвразія»

МАЛОРОС ЯК ТИП «ВТІКАЧА ВІД СВОБОДИ»

Проблеми сучасного українського суспільства поряд наукових та політичних кіл розглядаються як логічні наслідки минулих історичних подій, трагедій та невдач, що, відповідно, вплинули на ментальність (етнопсихологічний характер) та менталітет (спосіб мислення) українського народу. Зокрема, в його частині сформувався психотип українця-«малороса», який розглядається як небезпечна для існування нації та її прогресу політико-культурна сила. В науковому та публіцистичному дискурсах даються різноманітні, іноді діаметрально протилежні, тлумачення як причини появи цього психотипу «малороса», так і ролі його в подальшому розвитку України. Видається перспективним розглянути даний психотип через призму екзистенціально-онтологічних основ суб'єктивізаційного процесу людини в історії.

Ключові слова: українське суспільство, малорос, ментальність, нація, свобода, втеча від свободи, екзистенція, самоусвідомлення, особистісний консалтинг

Проблемы современного украинского общества рядом научных и политических кругов рассматриваются как логические последствия прошлых исторических событий, трагедий и неудач, что, соответственно, повлияли на ментальность (этнопсихологический характер) и менталитет (способ мышления) украинского народа. В частности, сформировался психотип украинский-«малоросса», который рассматривается как опасная для существования нации и ее прогресса политико-культурная сила. В научном и публицистическом дискурсах даются разнообразные, иногда диаметрально противоположные, толкования как причины появления этого психотипа «малоросса», так и роли его в дальнейшем развитии Украины. Представляется перспективным рассмотреть данный психотип сквозь призму экзистенциально-онтологических оснований субъективизационного процесса человека в истории.

Ключевые слова: украинское общество, малорос, ментальность, нация, свобода, бегство от свободы, экзистенция, самосознания, личностный консалтинг.

Problems of modern Ukrainian society a number of scientific and political circles are treated as logical consequences of past historical events, tragedies and failures, which consequently affected the mentality (ethnopsychological character) and mentality (way of thinking) of the Ukrainian people. In particular, the Ukrainian psycho-formed «Malorussian (Maloros)», which is regarded as dangerous for the survival of the nation and the progress of political and cultural force. In the scientific and journalistic discourses given variety, sometimes diametrically opposite interpretation as the causes of this psycho «Maloros» and its role in the further development of Ukraine. Seems promising to consider this in the light of psycho-existential-ontological foundations of subjectification process rights in history.

Keywords: Ukrainian society, Maloros, mentality, nation, freedom, escape from freedom, existence, identity, personal counseling.

Колізії сучасної української суспільної реальності не знімають відповідальності за перипетії в історії з самого українського етносу та не дозволяють тільки обмежуватися нижченаведеним просвітянським компендіумом причин українських нещасть (укладений Г. Лозко): 1) антиукраїнська політика Москви; 2) обмеження і переслідування національної культури своїми ж «запроданцями»; 3) притлумлення національної свідомості та переорієнтація її на класові або професійні інтереси; 4) зростання міського населення за рахунок селянства та нівеляція його національних рис («своя психіка втрачена, а своя не набута») [1, с.90].

Якщо такі українські мислителі як Дм.Донцов, Є. Маланюк, Ю. Липа стояли на ірраціоналістичних позиціях, намагаючись пояснити причини поразок національно-визвольної боротьби («війн за Україну») через те, що в нації задомінував «Дух Черні» [2, с.8], то, на думку таких мислителів та дослідників як І. Нечуй-Левицький, В. Шаян, Л. Силенко, Г. Лозко, В. Довгич, М. Кірюшко, М. Бойко [3, с.35-36], причиною «духовного зламу», переходу зі «світлої апокаліптичності» [17] до нігілізму була примусова відмова від традиційної культурної матриці українського етносу.

«... Я не українець, а малорос, і цим пишаюсь, бо належу до Великої Русі», – заявляють деякі представники української управлінської, фінансової та майнової еліти [4, с.51].

Скрупульозний, хоча й неоднозначний, аналіз «малоросійства» дав Є. Маланюк: «... Що ж таке малорос? Це – тип національно-дефективний, скалечений психічно, духовно, а – внаслідок, часом – і расово... Брюховецький – з одного боку, Тетеря – з другого: ось два обличчя малоросійства за Руїни. Але ще Мартин Пушкар... Бо ..., всупереч популярній у нас думці, малоросійство то не московільство і не ще яке небудь фільство. То – неміч, хвороба, каліцтво внутрішньонаціональне. Це – національне пораженство. Це, кажучи московською урядовою мовою ХУІ століття, – шатость черкасская, а кажучи мовою такого експерта, як цариця Катерина Друга, це – самоотверженность малороссийская. Отже, є то логічне степенування: хитливість, зрадливість, зрада і агентурність» [5, с.42, 43].

В інших народів теж було своє «малоросійство»: у поляків – це ідеолог і політик Роман Дмовський, у ірландців – лідер англоірландців Де Валера, у білорусів – президент Александр Лукашенко.

Адекватним еквівалентом слова «малорос» киргизькою мовою є «манкурт»: «... Звинувачувати манкуртів не варто, – вважає В. Карпенко, автор книги «Як повернути пам'ять», – їм треба співчувати як людям обділеним і нещасним. Відібрану ... пам'ять у безвольних, національно нестійких індивідумів не повернути відразу: потрібен час, відповідна державна ідеологія і наполеглива праця нас усіх, щоб поступово, але неухильно ставити все з голови на ноги» (Цит. за: [6]).

Проте А. Камінський констатує, що цього комплексу неможливо усунути, нейтралізувати чи «компенсувати» штучними комплексами вищості (нації, культури, держави, класу) через суб'єктивне та суто емотивне «пониження» чужого, як це пропонував здійснити ідеолог інтегрального націоналізму Дм. Донцов: «...Хиба Донцова була однак в тому, що ... хоч нав'язував на словах до історичних традицій українського народу і його героїчної психології з минулого, на ділі зводився до засіяння чужого українській ментальності тоталітарно-орденівського однобічного волюнтаристичного й ірраціоналістичного політикуму» [7, с.25]. Начебто, Дм. Донцов та його «Вістник» культивували все той же «комплекс провінційності» (меншовартості), тільки «західний» його варіант.

Але, принаймні, «донцовщина» була адекватною відповіддю (а отже, продемонструвала силу та саму наявність української нації) в умовах панування протидемократичних, протигуманних, протисуспільних та безморальних диктатур (комунізму та фашизму) в епоху розвинутої індустріальної ери: «... Перегорніть старі книги старих традицій, і віднайдете в них тверду душу забутих предків, що в воді не тонули і в вогні сміялися, що не знали духовної розчавленості, ні маразму, ні кризи» [8, с.116-117].

Є. Маланюк настоює на тому, що «малоросійство» як явище є цілком «інтелігентське» чи «напівінтелігентське», виразником чого був сам Григорій Сковорода («Мати моя Малоросія, і тітка моя, Україна»), і що селянство лише «заразилося» «хворобою малоросійства»: «... тут одразу ж треба виключити той тип простолюду, який любив повторяти «моя хата скраю», або при польських конскрипціях називав себе поліщуком чи тутейшим, як при советських переписах записує свою національність «русский»: то є лише мімікрія і самооборона, за якими тягнуться віки гіркого досвіду» [9, с. 43.]. У ісламській традиції для означення такої мімікрії, «приховування своїх поглядів» (що визначається як чеснота, особливо для шийта у присутності суннітів) існує поняття «такійя».

Як на нашу думку, психологи більш об'єктивніші у визначенні сутності малоросійства. Це – «... цілий невропатичний комплекс, який можна назвати соціальним садистсько-мазохістським. Це комплекс соціальної неповноцінності, інфантизм зі схильністю до забуття, марень, невропатична тривожність з ананкастичним синдромом та ін. ... Такий мазохізм нерозривно пов'язаний зі зловтіхою, підозріливістю, душевною черствістю, жорстокістю та іншими садистськими якостями. ... Конформна, вихована в «колективістському» дусі, нездатна до особистої вільної ... відповідальності і самостійного мислення, людина легко сприймає чужі, авторитарно насаджувані ідеї на віру, сліпо. Внаслідок цього в її психіці утворюються стереотипи ... , вирватись з полону яких ... мислення неспроможне» [10, с.30].

З цим погоджується А. Камінський, пропонуючи розглядати ідею «звернення до чужого» через призму «варязької теорії» саме у її психологічному, а не історіософському, аспекті та у тісному поєднанні вирішення проблеми «комплексу провінційності» («втеча в хуторянство»), «недовір'я до себе самих» [11, с.22].

Проте, продовжуючи лінію Є. Маланюка в розгляді феномену малоросійства, С. Грабовський пише: «... малоросійство – це втеча ... від власного національного (при залишенні безпечних елементів етнографічного). Якщо згадати вислів Еріха Фрома, то малоросійство є специфічним різновидом «втечі від свободи», притаманним певному типу української людини... з бажанням прихилитися до «організуючого» господаря, який би змусив не мислити самостійно і відтак жити щасливо й «аркадично» ... така позиція є достатньо типовою для малоросійства як ... для тотальної капітуляції перед буттям» [12, с.136, 139]. Архетип цієї «втечі від свободи» осмислюється християнською традицією наступним чином: «... «Не-умний», «не-духовний» страх за свою душу, що його пережив апостол Петро у хвилини відречення, був страхом, притаманним саме тварній душевності в душі людини. Цей тваринний страх перед смертю є причиною рабського стану людини протягом земного життя (Євр. 2:15) ... Єдина сила, яку може мати диявол над людиною, – це сила страху самих людей перед смертю» [13, с.139].

Ця «укрита злість та облудлива покірність» привела, за словами І. Франка, до емоційного дискомфорту та зневіри, до донощицтва та зрадництва. С. Вайль у книзі «Укорінення» процес «знекорінення» національного показує як процес асиміляції, який «... полягає в тому, щоб відібрати у народів їхнє власне коріння». Істоти без коріння поводяться у два однакові способи: «... впадають у стан інерції душі, що майже рівнозначний смерті...; або кидаються у діяльність, що завжди спрямована на позбавлення коренів тих, хто ще їх не втратив... і вдається при цьому до найжорстокіших методів» [14, с.39-40].

Про «втечу в хуторянство» говорив і Ю. Липа: «...то є втеча від природи: то є втеча від частини свого «я», то є зменшення себе, отже, поразенство... Люди, що хочуть бути меншими, що залишаються при інстинктах і нижчих емоціях, бо вони нездатні до сублімації цих емоцій у вищі, більш суспільні. Це – хутір, або українці на нижчому рівні духовності. Це те, що обіч доктринерського дефетизму зробило XIX століття малим століттям української сили. Нема більшої безнадійності, як хуторянська апотеоза нижчих емоцій» (Цит.за: [15, с.165-166]).

В один ряд, як логічне продовження «хуторянства» став, на думку В. Янева, індивідуалізм українця: «...Українець заглиблений у собі і, маючи відчуття гідності, він прямує до повалення всяких обмежень особистої свободи, в тому числі до нівеляції соціальних перегород. Неохота коритися волі іншого (! – О.Г.) йде так далеко, що комплементарне прямування до самовияву – нахил підпорядковуватися – в українця з природи слабо розвинений... Ця остання властивість характеру ще більше поглибилася у результаті століть неволі, коли творчий спротив набирив прикмет чесноти» (Цит. за: [16, с.131]. Звідси – горезвісна «отаманщина» часів громадянської війни та міжпартійні та міжконфесійні чвари. В. Янів навіть сформулював «парадоксальний» афоризм: «В неволі опинилися ми тому, що надмірно любимо волю» (Цит. за: [16, с.132].

Навіть Чорнобильська проблема, як зазначає Я. Розумний, «... дискутується не зі становища мужньої відваги, а з позиції психологічної підневільності. В українських авторів загалом надмірна доза самозвинувачень, самооскаржувань і самобичувань – індивідуальних і колективних. Це нам нагадує висновок Фрейда, що людина – суспільство – народ, який не знаходить у собі сили

покарати чужого спрчинника своїх комплексів вини й неповноцінності, повертає ці почування проти себе самого, свого слабшого власного суспільства, а то й народу» [18].

Україні знову загрожує повернення на «круги свої», бо є реальна небезпека, що почуття гордості владного істеблшменту в незалежній Україні приведе його до відчуття своєї самодостатності і самозадоволення собою – т.зв. «синдром тролля» (в той час як людина не є самодостатньою ні фізично, ні емоційно, ні духовно). Сигнальні симптоми цього проявилися з приходом до влади ще уряду А. Кінаха, коли введено посади комісарів – «державних секретарів» та заборонено розпуск бюрократичного апарату держслужбовців.

Дослідник В. Войтенко пропонує розглядати п'ять типів носіїв комплексу малоросійства: 1) «пасивне малоросійство», ознакою якого є пристосування до ситуації, сприйняття її як реальності одвічної та довічної; 2) «малоросійське яничарство»; 3) «номенклатурне малоросійство»; 4) «малоросійський мазохізм», характерною ознакою якого є безперервні плачі на тему «як нас мучили»; 5) «ритуальне малоросійство» є підмурівком не плачу, а співу – які чудові з нас християни, які козаки, які у нас писанки та шаровари. В результаті – «... духовне життя нашого суспільства великою мірою визначається сплетенням різних варіантів малоросійства» [19].

В радикально-націоналістичній думці ця «втеча» від свого отримала епітети «драгоманівщина» і «толочкіанство», а його носій – «драгоманівська (толочкіанська) людина»: «...погляди П. Толочка є взірцевим викидом злякнісного малоросійства» [19]. Вона виступає провідником космополітизму, «світового громадянства», заперечуючи націоналізм, за її переконанням, ознаку відсталості та старомодності. В цьому сенсі аж ніяк не заперечується заслуга М. Драгоманова у тому, що він зумів першим, за словами Ю. Охрیمовича, «... зробити українство рухом політичним та переконати сучасників і нащадків, що тільки шляхом політичної боротьби український народ може здобути собі національне виховання» (Цит.за: [11, с.25]).

Щоправда, борці з малоросійством впадали також у крайність, проголошуючи утвердження «довіри до самих себе» виключно на українському ґрунті і, відповідно, вважали за неможливе забезпечити «повноту духовного життя особи» [20] за допомогою російської культури (І. Нечуй-Левицький, «Сьогочасне літературне спрямування», 1878; «Українство на літературних позвах з Московщиною», 1898; Б. Грінченко, «Листи з України Наддніпрянської», 1892-1893; С. Єфремов, «Фатальний вузол», 1910) [21, с.50].

Данину цій традиції віддав і І. Мірчук, який при аналізі української ментальності зіставляє (чи швидше – протиставляє) характери найбільш значних, великих, видатних представників українського та російського народу – Григорія Сковороду та графа Льва Толстого. Проте тут І. Мірчук не врахував традиції спроб осмислення росіянами власної ментальності. Наприклад, Дм. Мережковський Льва Толстого розглядає як «язичника темного, варварського», «сина древнього хаосу», «сліпого титана», повного «язичницької любові до тілесного життя та насолод», «язичницького страху тілесної болі та смерті», протиставляючи йому Олександра Пушкіна як «язичника світлого, героїчного типу», як «вічне прагнення людської особистості до безмежного розвитку, вдосконалення, обоження свого «я» (щоправда, досягаючого цього стану власною волею), як боротьбу Іакова з Іеговою, Прометея з олімпійцями, Арімана з Ормуздом» [22, с. 125-126, 137, 146, 155-157].

Думається, підхід «біле – чорне» в оцінці української та російської ментальності значно деформує ситуацію, не враховує весь спектр проблеми.

Спалах малоросійства в незалежній Україні, на нашу думку, зумовлений тим, що в частині суспільства «застрягає» у безсвідомому оцінка негідності щодо вчинку стосовно «батька» – СРСР (Росії, єдиної Русі), а звідси постає почуття вини та каяття за здійснений «великий злочин», надання ореолу святості («табу») усьому радянському («общерусскому», східнослов'янському, євразійському), а причетність до російської мови розглядається як виконання «ритуалу вірності» («некрофільності») стосовно до вбитого «тотема».

Бібліографічні посилання:

1. **Лозко Г.** Українське народознавство. – К. : Зодіак-ЕКО, 1995. – 368 с.
2. **Гринів О.О.** Національне та універсальне у суспільному бутті людини в концепціях української еміграції : Автореф. дис. ... канд.філософ.наук. – Львів : Вид-во ЛНУ, 1999. – 18 с.
3. **Возняк С.М.** Духовні цінності в структурі світоглядних орієнтацій українського народу // Духовні цінності українського народу / Автор.колект. : Возняк С.М., Кононенко В.І., Кононенко І.В. та ін. Відп.ред. В.І. Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ : Плай, 1999. – С.9-77.
4. **Новиченко Л.** Малоросійство і проблеми української культури // Народна творчість та

- етнографія. – Львів, 1997. – №1. – С.51-52.
5. **Маланюк Є.** До проблеми етнопсихології малоросійства // Народна творчість та етнографія. – Київ, 1997. – №1. – С.41-52.
 6. **Шевченко А.** Трикляте запитання // Народна газета. – Київ, 1997. – №40 (321). – С.2.
 7. **Камінський А.** З історії етнопсихології українства (Комплекс провінційності та його відгомін) // Народна творчість та етнографія. – Київ, 1998. – №1. – С.22-32.
 8. **Єндик Р.** Дмитро Донцов – ідеолог українського націоналізму. – Мюнхен : Українське вид-во, 1955. – 176 с.
 9. **Маланюк Є.** До проблеми етнопсихології малоросійства // Народна творчість та етнографія. – Київ, 1997. – №1. – С. 41-49.
 10. **Москалець В.П.** Психологічне обґрунтування української національної школи. – Львів : Світ, 1994. – 120 с.
 11. **Камінський А.** З історії етнопсихології українства (Комплекс провінційності та його відгомін) // Народна творчість та етнографія. – Київ, 1998. – №1. – С.22-32.
 12. **Грабовський С.** Українська людина та українське буття // Сучасність. – Київ, 1997. – №3. – С.116-146.
 13. **Сирцова О.** Апокрифічна апокаліптика : Філософська ексегеза і текстологія. – К. : КМ Academia ; Пульсари, 2000. – 326 с.
 14. **Вейль С.** Укорінення. Лист до клірика / З фр. – К. : Дух і літера, 1998. – 300 с.
 15. **Гринів О.** Національно-духовне відродження : Історія і сучасні проблеми : Лекції для священників УГКЦ. – Львів: Місіонер, 1995. – 223 с.
 16. **Хрущ О.** Український характер : Історико-культурні та геополітичні умови його формування // Збірник наукових праць: Філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Прикарпат. у-т, 1996. – Ч.1. – С.123-140.
 17. **Хамітов Н.В.** Україна : Національна міфологія та національна ідея // Розбудова держави. – 1994. – Ч. 1. – С. 29-31.
 18. **Розумний Я.** Плід каяття // Літературна Україна. – Київ, 1991. – 25 квіт.
 19. **Войтенко В.** Поточні проблеми малоросійства // Народна газета. – 1996. – №18 (248). – С.5.
 20. **Олексюк В.** До проблем доби обману мудрости : збірка філософічних студій / Вступ Г. Лужницького. – Чикаго : УКАО «Обнова», 1975. – 182 с.
 21. **Михайлик І.** Комплекс малоросійства // Народна творчість та етнографія. – 1997. – №1. – С.50-51.
 22. **Мережковский Дм.** Пушкин // Пушкин в русской философской критике : Конец XIX – первая половина XX вв. / Сост., вступ. ст., библиограф. Р.А. Гальцевой. – М.: Книга, 1990. – С.92-160.

УДК 141:37

К. А. Москаленко

НТУУ «Київський політехнічний інститут»

УНІВЕРСИТЕТ ЯК ЄДИНИЙ ОРГАНІЗМ: ФЕНОМЕН ПОЛІТЕХНІЗМУ ТА ПРИНЦИП КОЛЕКТИВНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Дослідження феномену політехнізму в контексті соціально-теоретичних здобутків минулого в поєднанні із визначенням принципу колективності в освітньому процесі як одного із його фундаментальних принципів в сучасних умовах є дуже актуальним. Інтенсифікація виробництва, а разом з тим і суспільні відносини, що регулюють ріст виробництва, потребують нового типу системи освіти, трансформації процесу виховання та навчання в якісно нову форму. Історичний розвиток теоретичного знання в філософській, соціологічній, педагогічній науках дає нам можливість стверджувати, що політехнізм – це об'єктивна тенденція розвитку освіти. І найбільш актуальною на сьогоднішній день є тенденція колективізації на основі концепції політехнізму для вищої освіти.

Ключові слова: виховання, вища освіта, колективність, навчання, політехнізм, праця, суспільність, трудове виховання, університет.